

Kaupungin tuntu

- Paikka moniaistisena kokemuksena

Tiivistelmä

Keskeinen osa kokemustamme kaupungista pohjautuu aisteille. Artikkelissa tarkastellaan kahden esimerkkiaineiston perusteella sitä, miten aistein koettu kaupunki välittyy kaupunkilaisten kuvauksissa omasta paikkasuhteestaan. Keskeisinä analyysin kohteina ovat aistikokemukset ja niissä hahmottuva liikkeen merkitys paikan kokemiseen. Aistikokemuksia tarkastellaan sekä henkilökohtaisina että kulttuurisesti jaettuina ilmiöinä.

Teoreettisesti artikkeli perustuu paikan fenomenologiaan¹, jossa paikan merkitysten ymmärretään rakentuvan kehollisen eletyn kokemuksen kautta. Filosofi Edward Casey mukaan paikan yksi piirre on se, että paikka kerää itseensä paitsi aistikokemuksia myös historioita, ajatuksia, muistoja ja odotuksia. Ne antavat meille mahdollisuuden palata paikkaan, joka on tuttu mutta samalla sekoittuu uusiin kokemuksiin. Antropologi Sarah Pink² avaa tätä paikantumisen käsitteellä (*emplacement*), jolla hän sitoo aistihavainnot osaksi ajallisia prosesseja ja kulttuurisia narratiiveja. Hetkellisessä aistikokemuksessa ovat läsnä niin menneet muistellut kuin toisinaan tulevat kuvitellutkin paikat sekä niissä tapahtuva toiminta.

Kahden aineiston esimerkit osoittavat aistien moninaisen merkityksen ympäristökokemuksen muotoutumiselle mutta myös niiden merkityksellistymisen tilannesidonnaisuuden.

Aistittu kaupunki on yksi tapa, jolla kaupunkilaiset rakentavat kuulumistaan arjen ympäristöönsä. Jos tätä ei ymmärretä keskeiseksi tekijäksi tulevaisuuden kaupunkiympäristöjä suunniteltaessa, syntyy ristiriita koetun ja suunnitellun kaupungin välille. Aistimuistoihin vaikuttavien mekanismien ymmärtäminen auttaa hahmottamaan paikkasuhteen rakentumisen moniulotteisuutta.

Johdanto

Kaupunkini on Itämeren tytär tuulineen ja kallioineen. Sillä on vuoden- ja vuorokauden aikansa vaihtelevine kasvoineen: kesäisen iltapäiväkuuron jälkeen asvaltti höyryää ja nupukivet saavat väriloiston. Katulamppujen valossa asvaltti kiiltää mustana, maahan osuvat pisarat välähtelevät, autojen roiskeessa on sihiseviä vaahtopäitä. Syksyn päiväkausia kestävä sade tuntuu pehmeältä, varisseet lehdet ovat samettista sammalta. Räntä ja loska herkistävät silmät harmaan sävyille ja kadun pinnanmuodoille. Kuu-laassa talviaamussa on lämpövoimalan höyrypilven ja nostokurkien ja raitioliikenteen ilmajohtojen grafiikan vastakohtaisuutta. Suoja tuo oman tuoksunsa, rakennukset peittyvät hämärävaippaan, ajoteiden lumi ruskistuu. Kevätsade pesee kaupungin kasvot, talojen värit kirkastuvat.³

Näin kuvailee kaupunkiaan vuonna 1947 syntynyt nainen Helsingin historiaa käsittelevässä kyselyaineistossa. Tiiviissä yksityiskohtaisessa kuvauksessa aisteilla on merkittävä asema. Kirjoittaja näkee asfaltin höyryn ja kiillon, nupukivien väriloiston ja harmaan eri sävyt, kuulee sihisevät vaahtopäät, haistaa suoja-sään sekä tuntee sateen ja lehtien pehmeiden. Katkelma osoittaa, kuinka keskeinen osa kokemustamme kaupungista pohjautuu aisteille. Kun kaupunkilaiset kertovat suhteestaan lähiympäristöönsä, äänet, tuoksut ja hajut mutta myös maut ja paikan tuntu ovat keskeisiä. Vaikka eri aistien luomaa kokemusta voidaan yksi-

löidä ja eritellä tarkastikin, tärkeää on huomioida aistien yhdessä muovaama kokonaisvaltainen ymmärrys paikasta ja sen koetusta luonteesta.

Tarkastelemme kahden esimerkkiaineiston avulla sitä, miten kaupunkilaiset rakentavat aistein koettua kaupunkia omasta paikkasuhteestaan käsin. Selvitämme, miten aistikokemukset ja niissä hahmottuvat ajalliset kerrostumat vaikuttavat paikan kokemiseen. Tämän kokemuksellisen prosessin analyysi on keskeistä paikkasuhteen muodostumisen ymmärtämiseksi. Lisäksi tätä tietoa voidaan hyödyntää, kun hahmotetaan aistikokemusten ja -muistojen roolia suhteessa kaupunkisuunnitteluun. Aistittu kaupunki on yksi tapa, jolla kaupunkilaiset rakentavat kuulumistaan arjen ympäristöönsä.⁴ Jos tätä ei ymmärretä keskeiseksi tekijäksi tulevaisuuden kaupunkiympäristöjä suunniteltaessa, syntyy ristiriita koetun ja suunnitellun kaupungin välille. Ajallisten kerrostumien ja niissä ilmenevien jatkuvuuksien ja katkosten ymmärtäminen on tärkeää kaupunkitutkimuksen ja -suunnittelun näkökulmasta. Aistimuistoihin vaikuttavien mekanismien tarkastelu auttaa hahmottamaan paikkasuhteen rakentumisen moniulotteisuutta.

Artikkelin aineistona hyödynnetään 1990-luvulla koottua kirjallista kyselyaineistoa Helsingistä ja 2010-luvulla kerättyjä kävelyhaastatteluja Oulusta. Vaikka artikkelin kohdennus on nimenomaan aistikokemusten analyysissä, se avaa osaltaan kahden humanistisen tutkimuksen keskeisen lähderyhmän ja menetelmän hyödynnettävyyttä kaupunkitutkimuksessa. Kahden erilaisen ja eriaikaisen kaupungin tutkiminen lisää ymmärrystä kaupungista samanaikaisesti kulttuurisena, sosiaalisena, ajallisena, ruumiillisena ja materiaalisena paikkana.⁵

Teoreettisesti tarkastelumme perustuu paikan fenomenologiaan, jossa paikan merkitysten ymmärretään rakentuvan ruumiillisen eletyn kokemuksen kautta. Fenomenologisen ajattelun mukaisesti tulkitsemme ihmisten ruumiilliset ja eletyt kokemukset, kuten aistihavainnot, ymmärryksemme muodostumisen perustaksi. Filosofi Edward Caseyta mukaillen ajattelemme, että

maailmassa eläessämme ja sitä havainnoidessamme toimimme aina jostain paikasta käsin. Ruumiilliset eletyt kokemukset liittyvät aina siihen paikkaan, jossa olemme, ja samalla ne määrittävät sitä.⁶ Prosessi aistivan ruumiin ja paikan välillä ei ole yksisuuntainen vaan dialoginen, kuten antropologi Steven Feld on määritellyt: "Paikat ovat aistittuja ja aistit paikannettuja, paikat tekevät aistit ja aistit paikan."⁷ Paikoilla on siis jonkinlainen toimijuus, kyky vaikuttaa elettyihin ruumiillisiin kokemuksiin, esimerkiksi aistikokemuksiin, vaikka samalla nämä kokemukset määrittävät tätä samaista paikkaa.

Caseyn mukaan paikan yksi piirre on se, että paikka kerää itseensä aistikokemusten lisäksi historioita, ajatuksia, muistoja ja odotuksia, jotka antavat meille mahdollisuuden palata paikkaan. Kokemuksessa paikka on tuttu, mutta siihen sekoittuu samalla uusia kokemuksia.⁸ Tämä mahdollistaa paikan ajattelun muutoinkin kuin vain fyysisenä ympäristönä. Caseyn mukaan paikkaa ei myöskään pidä ajatella stabiilina ja muuttumattomana, vaan se täytyy jatkuvasti löytää uudelleen ja määritellä. Lisäksi paikassa olijat tuovat siihen mukanaan kulttuurisen erityisyytensä, joka kiinnittää paikan aikaan ja tilaan.⁹

Caseyn tavoin antropologi Sarah Pink ajattelee, että kokemuksemme muodostumista tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon ruumiin ja mielen lisäksi aistittava ja materiaalinen ympäristömme.¹⁰ Tätä tietämistä hän kutsuu paikantuneeksi (*emplaced*) tietämiseksi. Siinä keskeisiä ovat ruumiilliset kokemukset liikkeestä ja liikkumisesta, sillä Pink seuraa antropologi Tim Ingoldin ajatusta, jonka mukaan tietomme rakentuu liikkeessä. Pink korostaa, että tämä tapahtuu liikkuvan ruumiin suhteessa muihin tilassa oleviin elementteihin, niin ihmisiin kuin materiaaleihin. Paikassa kaikki liikkuu, joskin liikkeiden rytmit voivat olla erilaisia.¹¹ Arkisen kävelyn rytmi poikkeaa merkittävästi esimerkiksi siitä rytmistä, jolla materiaalista kaupunkia muokataan, rakennuksia puretaan ja uusia rakennetaan tai katuja korjataan. Kaikki nämä liikkeet ovat merkityksellisiä siinä, miten ihmiset kokevat ja tuntevat kaupungin.¹²

Aistikokemuksia kaupungista – kirjoittaen ja kävellessä

Oman elinympäristön merkitysten ja siihen liittyvien kehollisten kokemusten sanallistamista on pidetty vaikeana. Kaupunkiluonnon merkityksiä tutkineet Eveliina Asikainen ja Kirsi Mäkinen ovat todenneet lähiympäristöön liittyvien muistojen ja kokemusten karkaavan tavanomaisissa haastattelutilanteissa. Erityisesti arkiset asiat jäävät tavallisissa tutkimushaastatteluissa keskustelun ulkopuolelle.¹³ Tällainen karsiutuminen voi johtua esimerkiksi siitä, että tiedostamme usein aistikokemukset vasta silloin, kun ne ovat voimakkaita ja tekevät meihin vaikutuksen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että aistikokemukset, niin tiedostetut kuin tiedostamattomat, olisivat irrallaan kulttuurisesta kontekstista.¹⁴ Asikaisen ja Mäkisen ratkaisu on ollut kävellä yhdessä asukkaiden kanssa näiden tärkeiksi kokemilla alueilla samalla tunnustellen kävelyn maantietoa ja käyttäen myös omia aistejaan apuna.¹⁵

Pink on nimennyt yhdessä kokemisen etnografiseksi paikan tekemiseksi (*place-making*). Tim Ingoldiin viitaten hän kehottaa tutkijoita tarkastelemaan omia reittejään ja polkujaan osana tutkimusprosessia. Omilla kokemuksillamme olemme mukana etnografisessa prosessissa rakentamassa ymmärrystä ympäristöstä siihen osallistuvien kanssa. Jos tutkijoina pääsemme kokemaan tutkittaviemme ympäristöä sekä aistimaan rytmejä ja tapoja nähdä, haistaa ja tuntea ympäristöä, voimme Pinkin mukaan päästä aiempaa lähemmäksi myös tutkittavien tapoja ymmärtää ja merkityksellistää ympäristöjä.¹⁶

Asikaisen ja Mäkisen esiin nostamasta haastattelutilanteesta poiketen kyselyyn vastaaminen antaa vastaajille aikaa ja harkintaa sanallistaa omia kokemuksiaan. Toisaalta kyselyvastausten lukijalla ei useinkaan ole mahdollisuutta kokea vastaajien ympäristöä sellaisena kuin he sen muistavat, toisin kuin kävelyhaastattelua tai etnografista osallistuvaa tutkimusta tekevillä. Ympäristö saattaa kuitenkin olla lukijalle osin tuttu fyysisesti ja myös ajallisesti.

Aineistoistamme ajallisesti ensimmäinen on Helsingin kaupungin historian kirjoittamista varten muodostettu kyselyaineisto, joka koottiin 1990-luvun puolivälissä kansatieteellisen kyselyn periaatteita noudattaen.¹⁷ Kaikkiaan eri teemoihin painottuneita kyselyjä järjestettiin neljä, joista tässä artikkelissa hyödynnämme ensimmäistä,¹⁸ Helsinki elämän ympäristönä, vuodelta 1995.

Kysely sisältää runsaasti teemoitettuja kysymyksiä, jotka on tarkoitettu tukemaan muistelua ja kirjoittamista. Kysymysten joukossa on sekä aistimuistoihin kannustavia muotoiluja että laajempia aihepiirejä, jotka ovat mahdollistaneet aihepiirin yleisemmän käsittelyn. Aistimuistoihin kohdennettua kysymystyyppiä edustavat kysymykset, jotka liittyvät vuodenaikojen vaihtumiseen. Tämän teeman kysymyksissä vastaajia pyydettiin kertomaan muun muassa ympäristön muutoksesta eri vuodenaikoina. Lisäksi vastaajien toivottiin kuvailevan omaa kortteliaan eri vuorokaudenaikoina: ”niihin liittyviä erityispiirteitä, ääniä, tuoksua, tunteuksia myöskin kotipiirissä”. Vastaajat ovat lopulta tehneet omat ratkaisunsa sen suhteen, mitkä kysymykset ja teemat heille ovat kirjoitusprosessissa tulleet merkityksellisiksi.

Keskitymme Kallion ja Töölön alueista kertoviin vastauksiin. Useimmat kyselyyn vastaajista ovat 1930- tai 1940-luvulla syntyneitä, ja muistoissa korostuvat lapsuuden ja nuoruuden kokemukset. Lisäksi monen vastaajan muistot keskittyvät alueellisesti valitsemiimme kaupunginosiin. Vastausten painottumisen tiettyyn aikaan ja tiettyihin kaupunginosiin voi nähdä heijastavan potentiaalisten vastaajien ymmärrystä historian kirjoittamisen näkökulmasta merkittäviksi katsotuista historiallisista ajanjaksoista ja paikoista. Lapsuus- ja nuoruusvuodet on saatettu kokea merkityksellisiksi paitsi oman henkilöhistorian myös yleisemmän historiankirjoituksen näkökulmasta: nämä vuodet ovat usein ajoittuneet sotavuosiin ja niiden jälkeiseen jälleenrakennuksen aikaan eli historialliseen murrosvaiheeseen. Helsinkiläisessä kontekstissa Kallio ja Töölö edustavat kantakaupunkia. Lisäksi niillä

kummallakin on oma selkeä imago, minkä voi nähdä yhtenä syynä niiden korostumiseen vastauksissa.

Tämän artikkelin toisena aineistona ovat vuoden 2013 helmi- ja maaliskuussa yhdeksän oululaisen seniorin ja Tiina Suopajärven yhteiset kävelyhaastattelut. Haastattelut ovat osa Oulun älykaupunkia tarkastellutta kulttuuriantropologista tutkimusta, jossa selvitettiin, miten nuoret aikuiset ja ikääntyvät kaupunkilaiset elävät arkeaan Oulussa.¹⁹ Suopajärvi oli haastatellut samoja senioreita aiemmin heidän kotonaan, ja näiden ”istumahaastattelujen” myötä hän oli kiinnostunut siitä, miten eri tavalla seniorit liikkuvat ja kokivat kaupungilla liikkumisen kuin hän itse 37-vuotiaana aikuisena.²⁰

Aiemmat kohtaamiset senioreiden kanssa tekivät kävelyhaastatteluista alusta asti rentoja. Seniorit eivät esimerkiksi ihmetelleet tallennuslaitteistoa eli diginauhuria, jonka he ottivat taskuihinsa, klipsimikkiä, joka kiinnitettiin heidän kauluksiinsa, eivätkä pientä GoPro-videokameraa, joka roikkui haastattelijan kaulassa. Monipuolinen dokumentointi onkin osoittautunut tärkeäksi osaksi analyysiä, sillä sen avulla on mahdollista paitsi sijoittaa litteroidut puheet tiettyihin paikkoihin ja tilanteisiin ja siten analysoida paikkojen merkitystä osana liikkumista myös tutkia seniorin ja tutkijan keskinäistä ruumiillista kommunikaatiota, kuten pysähtymiä ja erilaisia rytmejä.²¹ Tätä artikkelia varten Suopajärvi on sekä lukenut litteraatit että katsellut kävelyvideoita. Pinkin mukaan yhdessäkävely ja sen videointi lisäävät tutkijan ruumiillista empaattista ymmärrystä tutkimukseen osallistuvien aisti- ja paikkakokemuksista. Samaan aikaan nämä menetelmät itsessään osallistuvat paikan ja sen merkitysten rakentamiseen tihentäen julkisessa tilassa liikkeessä tehtävän haastattelun aineistoa.²²

Kävelyt tehtiin viiden naisen ja neljän miehen kanssa, joiden ikä vaihteli 66 vuodesta 89 vuoteen. Kävelykumppaneista lähes kaikki olivat asuneet Oulussa yhtäjaksoisesti vähintään 40 vuotta. Kävelyt alkoivat haastateltavan kotoa, joka sijaitsi kaupungin keskustassa, ja useimmiten ne myös päättyivät sinne.

Suurin osa haastatteluajasta kului julkisessa tilassa: kaduilla, puistoissa, kaupoissa, kahviloissa, pankeissa tai virastoissa. Kävelyt kestivät yleensä 1–1,5 tuntia. Kävelyhaastattelun tavoitteena oli etnografisen metodologian mukaisesti jakaa kaupungilla kävelyn kokemus ja siten ymmärtää, miten ikääntyminen vaikuttaa tähän kokemukseen ja miten julkisessa tilassa liikkuminen rakentaa ihmisen paikkasuhdetta.²³ Menetelmällisenä tavoitteena oli antaa paikkojen ja tilanteiden vaikuttaa keskusteluun niin paljon kuin mahdollista, ja niinpä puhe keskittyi etupäässä rakennuksiin ja näkymiin, joita yhdessä katseltiin, ja paikkoihin, joissa haastattelujen aikana oltiin. Niistä monet nostivat esiin menneitä kokemuksia ja niihin liittyviä ihmisiä, mutta esimerkiksi jäinen katu vei keskustelua ikääntymisen ja liikkumisen teemoihin. Kävelyissä hetkellinen kokemus liikkumisesta ja elämäkerrat kutoutuivat yhteen.²⁴

Lähdemme seuraavaksi tarkastelemaan näitä kahta aineistoa rinnan kahden niitä yhdistävän teeman, moniaistisuuden ja liikkeen, näkökulmasta. Nämä aistikokemuksia määrittävät tekijät nousivat kummassakin aineistossa esiin keskeisinä aistien ja ympäristökokemuksen suhdetta kuvaavina piirteinä.

Kokemuksen moniaistisuus: aistien ja paikkojen dialogi

Muisteluaineistossa kaupunki ja sen osat ovat tarjonneet niille ominaisia paikkakokemuksia, joissa aistihavainnot ovat tärkeitä. Tähän liittyy myös kaupunkiin yhdistetty viikko- ja vuorokausirytmii, jossa äänten ja hiljaisuuden vastakohta sekä vuodenaikojen vaihteluun yhdistyvät erilaiset aistikokemukset korostuvat:²⁵

Raitiovaunu rämisteli yöhön asti ikkunoidemme alla, ja jo viiden maissa toi maitoauto kolisevat tonkkansa maitokauppaan. – – Kesäkuumalla asfaltti tuoksui ja kengänkorot jättivät sen pintaan koloja. Mereltä tuli tuoksuva tuuli ja siirteli hellästi tomua edes-

takaisin. Runeberginkadulla puskiivat raskaat siniset bussit katua ylös ja alas, ja Elannon kyljessä pensasaidan suojassa vihersi tuore ruoho, lähetti maalaisterveisiä ja sekoittui liikenteen nostattamaan pölyyn. Kaupunki tuoksui.²⁶

Tuntuminen, kuuluminen, tuoksuminen ja näkyminen muodostivat yhdessä mielikuvan omasta kaupunginosasta – kokonaisuus olisi ollut toisenlainen, jos yksikin näistä olisi puuttunut. Osa aistimuksista kytkeytyi yksittäisiin rakennuksiin tai rakennuksen osiin: eräälle töölöläismuistelijalle tällaisia positiivisia, vahvan muistijäljen jättäneitä hajuja olivat Töölön vanhan kirjaston portaikon ominaistuoksu sekä Mannerheimintien ja Humalistonkadun huoltoaseman bensiinin katku.²⁷ Tuoksut ja hajut liittyivät usein läheisesti myös rakennukseen, jossa asuttiin, tai sen läheisyyteen. Muistoissa tulevat esiin rottia vilisevät, haisevat roskäsäiliöt sekä ruoan ja mäntysuovan tuoksu rappukäytävässä.²⁸ Hajujaistin kautta kuvataankin sekä kaupungin negatiivisiksi koettuja hajuja että myönteisiä muistijälkiä jättäneitä tuoksujia. Nostalgisiin kotiseudun kuvauksiin kuuluvat luonnollisemmin jälkimmäiset, mutta myös haisevien puisten roskalaatikoiden hajut ovat nekin olleet ympäristön tunnuspiirteitä.²⁹ Kyselyn ohjeistuksen vuoksi hajut ja tuoksut olivat myös ajoitettavissa tiettyyn vuorokauden tai vuodenaikaan:

Kotiseutuni tuoksuista jäi mieleeni vielä lämpimien kesäaamujen, Elannon leipomon, tuoreen paistetun ruislimpun tuoksu ja myöhemmin päivän lämmitessä sulan asfaltin tuoksu. Syksyn sumuisina iltoina aisti meren kostean ja suolaisen tuoksun.³⁰

Muisteluaineistossa tuoksut kytketään usein jo menetettyyn menneisyyteen. Tällaisia tuoksujia ovat esimerkiksi sekatavarakaupan kahvin, jauhojen ja ryynien ”satumainen” sekä kadulle leviävä leipomoiden leivän ja pullan tuoksu.³¹ Äänimuistoja tutkineen Helmi Järviluoman mukaan aisteihin liittyvä muistipuhe

onkin usein täynnä puhetta menetyksistä: asioista, joita ei enää ole tai joihin ei ole enää pääsyä.³²

Oulussa tehdyissä kävelyhaastatteluissa ei puhuttu hajuaistimuksista juuri lainkaan, mutta ne ovat luettavissa rivien välissä. Esimerkiksi Kari (s. 1940) toivoi kaupunkiin tuoksua tuomaan pieniä leipomoita keskieurooppalaiseen tapaan. Vaikka haiselimme tiedostamatta kaupunkia koko ajan, emme törmänneet mihinkään poikkeukselliseen hajuun, joka olisi johdattanut meidät keskustelemaan siitä.³³ Kävelyhaastatteluissa tärkeä elementti oli talvinen kaupunki, sillä kävelyt ajoittuivat helmi- ja maaliskuulle. Talvisen kaupungin herättämät aistimukset osallistuivat aineiston muodostumiseen: sankka lumisade pakotti meidät pysähtelemään ja puistelemaan vaatteitamme lumesta sekä etsimään suojaisia paikkoja, ja pakokaasun haju yhdessä rekan kovan äänen kanssa puolestaan työnsi meidät jatkamaan matkaamme. Kävelyhaastattelut olivatkin jatkuvaa vuoropuhelua kävelykumppanusten ja materiaalisen kaupungin välillä.

Toisin kuin Oulu-aineiston hetkelliset liikettä ohjanneet ääniaistimukset Helsinki-aineistossa myös äänet voitiin kokea osin kaupunginosille erityisinä:

Kaupunginosaamme kuuluivat myös olennaisina Kallion palokunta, jonka palokellon ääni usein kertoi punaisen kukon olevan jossain valloillaan, sitten lähtivät paloautot äänekkäästi matkaan, välistä taas kuului ambulanssin ääni. Sunnuntaiaamuisin ja väliin lauantai-iltaisain moikasivat Kallion upean graniittikirkon kellot kutsuvasti. Äänistä puheen ollen kuuluivat Kaarlenkatua kulkevien raitiovaunujen kirskunta, kun ne kääntyivät Helsinginkadulle.³⁴

Lasten leikin äänet olivat monissa Helsinkiä koskevissa kertomuksissa osa jokapäiväistä sisäpihojen äänimaailmaa tai ääntä, jota talon asukkaat ja talonmies olivat pyrkineet kontrolloimaan.³⁵ Perinteisesti kaupunkilaiset ovat määritelleet lasten leikin ja nuo-

rison harrastusten äänet meluksi.³⁶ Sisäpihojen ääniin kuuluivat myös työnteon äänet:

Jäteauto ahtautui kapeasta porttikäytävästä pihamaalle, ja roska-pöntöt tyhjennettiin siihen meluisasti paiskoen. Niin maito- kuin jäteautokin tulivat varhain aamulla, jo ennen kuutta. Meluisa oli myös hiiliä kuljettava kuorma-auto, joka kippasi mustan pölyävän kuormansa miltei meidän ikkunan alle. – – Kaikki, mikä liittyi työnteeseen, oli äänekkästä, mutta portaissa ja hississä kuljettaessa opimme jo varhain ottamaan muut talon asukkaat huomioon. Lapset eivät kerta kaikkiaan saaneet pitää melua, rappukäytävässä piti puhua kuiskaten.³⁷

Kaupungin äänet, joihin läheisesti kuuluvat liikenteen äänet, kuten raitiovaunun ”kirskunta” ja ”vinkuna”³⁸ koettiin usein ”meluisaksi”, mutta näiden keskellä oli kuitenkin opittu elämään.³⁹ Suurin yksittäinen syy Helsingin äänimaiseman muuttumiselle 1950-luvulta lähtien onkin ollut liikenteen ja yksityisautoilun lisääntyminen.⁴⁰ Suhteemme ääniin on historiallisesti ja kulttuurisesti sidonnainen, ja äänimaailma voi ohjata kaupunkilaisten liikettä sekä ajallisesti ja tilallisesti että fyysisesti ja sosiaalisesti.⁴¹ Helsinki-aineistossa on selvästi havaittavissa yhtymäkohtia erilaisten äänten linkittymisestä eri elämänvaiheisiin, vuorokaudenaikoihin ja ympäristöihin. Lapsuudenmuistoihin keskittyvät kuvaukset nostavat esiin myös lasten itse tuottaman äänimaailman.

Oulu-aineistossa kaupungin äänimaisemasta puhuttiin melko vähän, mutta erityisesti ydinkeskustassa asuvat seniorit kertoivat, miten autojen, moottoripyörien ja baarien äänet tunkeutuvat kesäisin heidän asuntoihinsa. Lisäksi keskustan kävelykadun toisessa päässä aukiolla olevan esiintymislavan äänten kaikuminen korkeista kivitaloista mietitytti Seijaa (s. 1941). Eeva (s. 1947) puolestaan oli häiriintynyt aukiolla skeittaamisen äänistä, tosin hän totesi skeittaajien kadonneen sieltä myöhemmin. Kerrotut äänikokemukset kuvaavat etupäässä häiritseviä ääniä, mutta ai-

van keskustan tuntumaan vastikään muuttanut Toini (s. 1930) koston asuntonsa ja naapurustonsa hiljaisuutta. Seniorit kertoivat valinneensa keskustan vanhuuden asuinpaikakseen, koska näin he pääsevät lähellä oleviin palveluihin mahdollisimman helposti ja itsenäisesti. Samalla he ovat valinneet osaksi kotiympäristöön myös kaupunkimaisen äänimaiseman, jonka he kuitenkin toivoivat pysyvän kotiensa seinien ulkopuolella.

Molemmista aineistoista käy ilmi, että äänimaailmalla on keskeinen rooli ihmisten tavassa orientoitua ympäristössään. Karin Erikson-Arasin mukaan ääni ja sen kuunteleminen muodostavat jaetun kokemuksen, joka strukturoi ympäröivää maailmaa. Erikson-Aras erottaa kuulemisen, joka on fyysinen aistimus, kuuntelemisesta, joka on selektiivistä konstruktivistista kulttuurista toimintaa, jossa etsitään äänten merkityksiä.⁴² Niin Oulun kuin Helsingin äänet koettiin kaupunkiympäristöön kuuluviksi, mutta samalla toivottiin kontrollia kodin äänimaisemaan.

Erikson-Arasin mukaan kaupunkisuunnittelun kontekstissa kaupungin äänet mitataan taajuuksina, jossa tietyt kuuloon vaikuttavat raja-arvot ovat pääosassa päätöksiä tehtäessä. Hän huomauttaa, että suunnittelun tulisi ottaa huomioon myös äänien ja äänimaiseman kokemukset, koska ne kertoisivat taajuuksia enemmän siitä, minkälaisissa ympäristöissä ihmiset viihtyvät ja minkälaisia merkityksiä ympäristölle annetaan äänikokemusten myötä.⁴³ Hiljaisetkin äänet voidaan kokea häiritsevinä, kun taas kovat äänet voidaan kokea osaksi kaupungin tuntua, ja niiden kanssa opitaan elämään. Outi Ampujan mukaan helsinkiläisten määritelmät ongelmalliselle melulle eroavatkin siitä, mitä melun lähteitä julkinen sektori kontrolloi.⁴⁴

Oulun kävelyhaastatteluissa haastateltavat puhuivat paljon siitä, miten kaupunkimaisema, erityisesti yksittäiset rakennukset tai aukiot, on muuttunut. Vaikka seniorit katsoivat, että kaupungin pitää muuttua ja pysyä ”kehityksessä mukana”, he kokivat usein vanhat rakennukset kauniina ja 1970-luvulta alkaen rakennetut rumina. Esimerkiksi Viljo (s. 1943) toivoi koristeellisempaa

arkkitehtuuria Torinrantaan, jossa on sekä yli satavuotiaita kivi- ja puutaloja, 1970-luvun betoniarkkitehtuuria edustavia rakennuksia, kuten kirjasto ja teatteri, että 1990-luvulla rakennettuja kerrostaloja. Hän piti uudisrakennuksia liian ”möhkelöisinä”. Lähes kaikkien haastateltujen kanssa keskusteltiin kaupungin visuaalisesta ilmeestä ja siitä, miten se koettiin. Tämä osoittaa näköaistin keskeisyyden mutta myös sen, että olemme tottuneet sanallistamaan näkemämme. Visuaalisuus nousi esiin kävellessämme Eevan (s. 1947) kanssa kohti Isonkadun ja Pakkahuoneenkadun risteystä:

Tiina: Joo, mites näin niinku ulkonäöllisesti minkälainen Oulu sinusta on, jos vaikka tässä katellaan ympärille, niin?

Eeva: Tuota vanhanaikanen, matala, pikkusen ankea, että vois tämä jotenki vähän ihanampi olla, kun sanotaanhan Oulustaki, että tämä ois muka Suomen joku valkea kaupunki tai jotaki vastaavaa, niin ei minusta oo. --

Tiina: Joo. Miten tästä sais miellyttävämmän, sinun mielestä?

Eeva: Minusta pitäs rakentaa vähän korkeampia taloja, ja sitte on inhottavaa tuolla Torinrannassa ja tuolla, kun on se rantaviiva kokonaan sitte ympätty, että on kirjasto ja teatteri ja kaikki siellä aivan siis esteenä tuota merinäköalalle, minusta se on jotenki hirveen typerää, kun on merenrantakaupunki, niin sitä ei oo kyllä osattu oikein hyödyntää.

Purettujen rakennusten ja peitetyn merinäköalan kaipuussa on kyse myös vallasta: siitä, kuka päättää, millainen kaupunkikeskusta Oulussa on ja millaisia arvoja se heijastaa. Moni haastateltavista kertoi osallistuneensa kaupunkisuunnitteluun ainakin allekirjoittamalla adresseja.

Näköaisti ei liity pelkästään ympäristön esteettiseen kokeemukseen vaan myös siihen, miten koemme valon. Keinovaloon liittyvät aistimukset ovat osa länsimaalaista kokemusta jopa niin, että monet urbaanisti elävät eivät juuri koskaan koe ympäristöään

ilman jotakin valon lähdettä.⁴⁵ Molemmissa aineistoissa tulee ilmi valoon liittyviä kokemuksia. Helsinki-aineistoissa valoja ihailtiin ja niiden koettiin luovan erityistä kaupunkiin kuuluvaa tunnelmaa: "Sateen jälkeen asfaltti kiilsi valojen loisteessa kuin suurkaupungissa ainakin." Lisäksi syysilloin ihailtiin merenpintaan heijastuvia kaupungin valoja.⁴⁶ Töölössä asuvan mielestä "juuri liikenne tekee kaupungista cityn: autojen valot loistavat kuin timantit!"⁴⁷ Valot olivat tehneet vaikutuksen myös kauppojen ikkunoissa yhdessä kauniiden somistusten kanssa.⁴⁸ Valot huomattiin erityisesti silloin, kun päivänvalo väheni ja valojen aistimus illan hämärtyessä suureni. Tim Edensorin mukaan valolla, samoin kuin pimeydellä, on myös kulttuurihistoriallinen merkityksensä, joka sekoittuu aistikokemukseen sekä sen herättämään tunnelmaan ja kuvaukseen.⁴⁹ Veteen ja märkään asfalttiin heijastuvat kaupungin valot ja somistettujen ikkunoiden värit ja valaistus sekä liikenteen aiheuttamat valoistimukset voidaan ymmärtää jaettuina esteettisinä kaupunkiin liitettyinä tunnekokemuksina, jotka toistuvat myös populaarikulttuurissa, elokuvissa ja kirjoissa.

Oululaisten kävelyhaastatteluissa valo ja pimeys tulivat merkityksellisiksi eri tavoin kuin helsinkiläisten muisteluaineistossa. Kaikki kävelyt tapahtuivat haastateltavien valinnan mukaisesti päivänvalossa, ja kaikki kertoivat liikkuvansa kaupungilla yleensä valoisaan aikaan. Syyt olivat kahtalaiset: asiat hoidettiin ja harrastuksissa käytiin yleensä päivisin ja iltaisin asetuttiin kotiin, jos ei mitään poikkeuksellista ollut ohjelmassa. Toisaalta pimeys pelotti, etenkin naisia.⁵⁰ Erityisesti Otto Karhin puiston, paikallisten suussa "Letkunpuiston", maine oli huono, koska siellä sijaitsi vielä kävelyiden aikaan Piccolo-grilli, jossa humalaiset äityivät öisin toisinaan tappelemaan. Lisäksi puistossa oli raiskattu nainen edellisenä syksynä. Kulttuuriset narratiivit paikkojen vaarallisuudesta voivat olla sitkeitä.⁵¹ Vaikka seniorit eivät mielellään liikkuneet kaupungilla pimeällä, esimerkiksi Raisa (s. 1941) kertoi totutta-neensa itsensä kävelemään iltaisin pelottavampaa mutta lyhyempää reittiä kotiin. Pelkoa vähensi se, että talvi-iltaisinkin hämärän

Ainolan puiston ja Merikosken patosillan läpi kulkevalla reitillä oli muita liikkujia.

Vaikka olemme edellä käsitelleet aisteja toisistaan erillisinä, on selvää, että molemmissa aineistoissa kokemuksissa on kyse monista päällekkäisistä aistimuksista. Kulttuurintutkija Phillip Vanninin ja sosiologien Dennis Waskulin ja Simon Gottschalkin mukaan meidän pitäisikin ajatella kokemuksiamme moniaistisina, koska yhden aistimuksen erottaminen kokonaisuudesta on vaikeaa. Aistien jakaminen kategorioihin on hankalaa jo sen vuoksi, että aistimukset eivät rajoitu pelkästään viiteen yleisesti tunnettuun kategoriaan – näköön, kuuloon, hajuun, makuun ja kosketukseen –, joiden kautta havainnoimme maailmaa.⁵² Kävelyhaastatteluista on mahdotonta hetkessä erottaa esimerkiksi tuoksun, visuaalisen maailman ja sään aiheuttamia tuntemuksia toisistaan. Ne koetaan yhtäaikaisesti, samalla kun ne sekoittuvat aistikokemusten merkityksellistämisen prosessiin. Nämä kokemukset luovat juuri omanlaistaan kaupungin tuntua. Muisteluaineistoa kirjoittaessaan Helsingin-muistelijat ovat kuitenkin olleet etäällä hetkellisistä tilanteista, ja näin he ovat voineet keskittyä kuvaamaan vain yhtä aistimusta. Kaupungin tuntu kehittyy kuitenkin useampien aistimusten kuten tuoksujen, äänten ja valojen kokemuksesta.

Aistikokemuksia liikkeessä

Niin Helsingin muisteluaineiston kuin Oulun kävelyetnografisen aineiston osallistajat olivat syntyneet pääasiassa 1930- ja 1940-luvuilla. Kun muisteluaineiston osallistajat kirjoittivat enimmäkseen lapsuus- ja nuoruusmuistoistaan, Oulun aineistossa aikatasoilla liikkumisessa on enemmän hajontaa: lapsuutensa keskustassa asuneet kävelijät kuljettivat tutkijaa mukanaan näihin vuosikymmeniin, kun taas aikuisina tai eläkeläisinä keskustaan muuttaneet pysyttelivät nykyhetkessä. Aineistoja yhdistää kuitenkin liikkeen ja liikkumisen merkitys aistikokemusten ja kaupun-

kilaisten paikkasuhteen rakentumisessa. Liike on keskeinen osa ihmisten elämää, ja siksi on tärkeää ymmärtää siihen liittyviä kokemuksia, muutoksia, mahdollisuuksia ja esteitä.⁵³

Käveleminen kouluun, töihin ja vapaa-ajalla oli hyvin tavallista sodanjälkeisessä Helsingissä. Teksteistä löytyy paljon kuvauksia tutuista toistuvista kävelyreiteistä ja niiden varrella heränneistä aistimuksista. Helsinkiläisten muistiin olivat jääneet keväisin voimakkaasti tuoksuvat ja kukkivat sekä syksyisin ruskassa hohtavat puut tai varhaisten talviaamujen lumen narskunta kenkien alla.⁵⁴ Kävelyreiteillä huomion ovat kiinnittäneet myös kaupungin materiaalisuus ja sen herättämät tunteet:

Olimme tosi innokkaita ikkunaostajia. Vaihtuvat värikkäät so-
mistukset ja myymälöiden muotinuket innostivat meitä valta-
vasti samalla kun ihailimme kaupungin jykeviä kivitaloja.⁵⁵

Voin hyvin kuvitella, että toiselta paikkakunnalta muuttanut saat-
toi pitää kaupunginosaamme kylmänä, kolkkona ja kovana kive-
rämaana ja ihmisiä sisäänlämpiävinä, mutta kaikki asukkaat ovat
kuitenkin samaa maata ja kivialmaakin tuntuu minusta kotoisal-
ta.⁵⁶

Kaupungilla liikkuminen ja reittien toistuvuus ovat keskeisiä myös Oulun kaupunkikeskustassa asuvien senioreiden kaupunkisuhteessa. Heille kaupunki on ennen muuta asioimispaikka ja siellä kävely käytännöllistä: he suunnittelivat reittinsä huolellisesti etukäteen, toiset reitin lyhyiden ja toiset nopeuden mukaan. Hyvässä fyysisessä kunnossa oleva Sirkka (s. 1945) kertoi aina valitsevansa reitin, jossa on mahdollisimman vähän liikennevaloja, koska niissä on ”tympiää seisoskella”. Kävellessämme Sirkka tarkkaili liikennevaloja jo kaukaa ja huomautti, jos meidän piti kirstää tahtia ehtiäksemme vihreillä yli. Yhdeksän vuotta Sirkkaa vanhempi Anneli joutui selkävaivojensa takia aistimaan kaupunkia toisella tavalla, ja hän totesi: ”Se tässä on kurjinta, koko ajan

saa silmät pälyillä tuota maata. – – ettei tuu haaveria.” Annelin aistit olivat keskittyneet kävelyä mahdollistaviin tekijöihin, kuten kenkien pitävään otteeseen ja muiden liikkujien havaitsemiseen.⁵⁷ Ainoastaan silloin, kun liikkujan ruumis on tarpeeksi joustavassa kunnossa, hän pystyy tietoisesti kokemaan muutakin kuin omaan liikkumiseensa liittyviä aistimuksia.

Lapsuus- ja nuoruusmuistoissa kaupungilla liikkuminen oli sekä Helsingissä että Oulussa ketterää, vauhti nopeaa ja esteet rakennettu ylittämistä varten. Kaupunkien materiaalinen ympäristö oli mahdollistanut monenlaisen leikkimisen ja liikkumisen, ja samalla oli aistittu kallioiden kovuutta, tunnettu oman ruumiin lihasvoima sekä haisteltu lampia ja lätäköitä. Näissä kuvauksissa korostuu usein paikan muutos: lapsuuden kaupungissa oli enemmän rakentamattomia, ”villejä alueita”, joissa ”saatiin meluta ja melskata kaikessa rauhassa”.⁵⁸

Se oli viidakko, sekava, hoitamaton ja jännittävä. Villin kasvuston läpi risteili viidakon polut. Joka mutkan takana piili koulupojan mielestä jännitys ja yllätys. Siellä oli juopposakkien peliporukoita, jotka oli syytä kiertää hiljaa hiipimällä. Tupakanpolton opetteluun se oli oiva paikka. Lähempänä rantaa oli maastopyörärata – – Nyt paikka on tasainen, mutta silloin siinä oli mäkiä, laaksoja ja tiukkalinjaisia kurveja. Hieno paikka ajaa tuhatta ja saataa! Toinen mieluisa oleskelupaikka oli tien rannan puoleinen kenttä, joka nyt on lähinnä pysäköintialue. Silloin siinä oli korkea louhoskasa, jossa oli niin isoja kivenmurikoita, että sikin sokin kaadettuna siihen muodostui onkaloita ja luolia. Siitä löytyi hyviä piilopaikkoja, joissa voi kavereiden kanssa palaveerata.⁵⁹

Oulun kävelyhaastattelussa tulvahti varsin hiljainen lumenen tori täyteen vanhoja ääniä, tuoksuja ja näkymiä Karin (s. 1940) muistojen kautta. Hän kertoi, miten Hailuoto-laiva tuli ja lähti satamasta, miten kalastajien perämoottorit puksuttivat ja miten kala- ja riistakauppiat myivät tuotteitaan. Torinrannassa olevien

aittojen takana Kari muisteli, miten he olivat poikasina tapelleet toisen kaupunginosan poikien kanssa: ”Täällähän keskikaupunkilaiset tappeli hollihakalaisten [kanssa], täällä jäällä tapeltiin puumiekkojen kans.” Muistoissa ääni syntyy liikkeestä: niin laivojen ja veneiden kuin poikien ja puumiekkojen äänet syntyvät liikkumalla. Helsinkiläismuistelijoiden tavoin Kari muisteli sodan aiheuttamia tuhoja jännittävien leikkien, kuten raunioilla kiipeilyn, tai tapahtumien, kuten pommisuojaan juoksemisen, kautta.

Muistoissa leikkipaikat ovat jotain suunnitellun kaupunkiympäristön ulkopuolella. Ne olivat jännittäviä paikkoja, joissa sai kokea aistimuksia aikuisten maailmasta erillään. Sama on huomattu maaseudun lasten leikeistä: lapset leikkivät siellä, missä sai olla rauhassa aikuisilta, omissa maailmoissaan. Yhdessä materiaalisen ympäristönsä kanssa lapset ovat muovanneet leikeistään omannäköisiä.⁶⁰ Menneisyyden kaupunkien leikkipaikat eroavat huomattavasti nykyisistä aidatuista ja turvalliseksi varmistetuista leikkipuistoista. Lapset on pakotettu osaksi maantieteilijä Hille Koskelan kuvaamaa pelkokierrettä, jossa turvallisesta ympäristöstä tehdään pelottava suojautumalla mahdollista pahaa vastaan. Koskelan mukaan myös lasten kaupunkiympäristöjä tuotteistetaan yhä enemmän ja esimerkiksi leikkipuistot ovat tiukasti säänneltyjä. Kun lasten itsenäistä liikkumista rajoitetaan, heidän ”urbaani lukutaitonsa”, kuten tilan hahmottaminen tai erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa toimiminen, heikkenee.⁶¹

Kahdessa tutkimusaineistossamme liikkuminen eroaa sekä liikkumisen paikkojen että liikkumisen rytmin osalta. Helsingin lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvissä muisteluissa vauhdikkuus on yksi tärkeä elementti: pyörällä päästellään ”tuhatta ja sataa” ja luistelukentällä hitaampien piti varoa nopeampien alle jäämistä. Aistimusten kuvauksissa on usein nostalginen sävy, kaipuu takaisin lapsuuden huolettomuuteen. Muistelukuvausten samansuuntaisuus kertoo osaltaan aistimusten sosiaalisesta rakentumisesta. Yhteisössä opitaan, miltä esimerkiksi ruumis saa tai ei saa tuok-

sua tai millaiselta terveeseen ruumiin liikkeen kuuluu tuntua. Samalla yhteisöissä neuvotellaan ja opitaan, miten näitä kokemuksia kuvataan.⁶²

Luisteleminen olikin tärkein ulkoilumuoto talvisaikaan. Rata oli jaettu kahtia köydellä. Sen sisäpuolella pojat pelasivat jääpalloa, ja köyden rajoittaman alueen ulkoreunaa kiersivät pikaluistelijat mielestämme huimaa vauhtia. Vauhti oli kova kaikkialla. Jääpallon saattoi saada silmäänsä tai voi tulla taklatuksi, vaikkei pelaaja ollutkaan. Pikaluistelijoiden tielle piti varoa jäämästä. – – Pieni nurkkaus jääpallomaalin takana oli kaunoluistelijoiden aluetta. Siellä me tytöt yritimme hokkareillamme kömpelösti liikahdellen matkia onnellisten ”kaunareiden” omistajien kolmosia, kahdeksikkoja, sirklaamista ja valssihyppyjä. Iltaisin kenttä oli valaistu ja ihana musiikki viihdytti meitä; rahiseva grammari pyöritti kuluneita äänilevyjä ja musiikki kaikui korviimme kaiuttimien vahvistamana yli koko kentän.⁶³

Oulun talvisissa kävelyissä tuntoaistimukset liikkeeseen yhdistettyinä olivat erityisen merkityksellisiä. Kävelyiden aikana puhuttiin aina säästä, muun muassa siitä, oliko lumisade liian märkää tai viima liian viiltävä. Sirkan kanssa päätimme kävellä keskustan ulkopuolelle Raksilaan, koska hänellä oli sinne asiaa mutta myös koska helmikuinen sää oli niin upea. Lumen narskunta kieniemme alla kuuluu hyvin tallenteelta, joten kaduilla oli hyvä kävellä. Katujen liukkaudesta puhuttiin lähes jokaisen haastateltavan kanssa. Aistimuistona se liittyi ennen muuta lähimenneisyyteen, sillä esimerkiksi Toini (s. 1930) kertoi haastattelussa, miten oli edellisenä syksynä kaatunut kahteen otteeseen:

Toini: Nytki syksyllä ko oli, ei ollu vielä talavea eikä muuta, niin vettä sato, mää lähin kaupungissa käymään, meiän portaalla ko se vähän näin mennee, viettää, ko se oli aivan jäinen, enkä minä arvannu. Ja niin menin perseelleni – – Ja vähän aikaa taivastelin sei-

nää vasten, että lähenkö vai pallaanko kotia, mutta sitten määhän kävelemään kuitenkin, että siinä lihakset vertyy.

Tiina: No tuliko siitä mitään?

Toini: Ei siitä tullu mitään, se oli ihan selevä. Ainoon vaan, että kippeenä oli monta viikkoa. Sitten pääsin tuohon ko menin -- ja olin takasin tulossa, siinä risteyksessä menin kontalleen. Niin siinä meni niin hankalasti, että piti käyä sitten illalla lääkärissä, ko poloveen tuli ihan niinku kyynärpää semmonen patti.

Moni muukin haastateltavista muisteli viimeaikaisia kaatumisiaan ja niistä seuranneita tuntoaistimuksia, jotka tuntuivat pitkään kipuna ruumiissa. Osa senioreista oli hankkinut liukkautta vastaan apuvälineitä, kuten nastakenkiä ja sauvoja, kun taas osa luotti kykynsä palautua kaatumisista. Esimerkiksi Pekka (s. 1931) kertoi pyöräilevänsä kaupungilla ympäri vuoden. Hän pohti, miten jäänyt lumisohjo oli pyöräilykelinä hankala, mutta samalla hän totesi, ettei se estänyt häntä pyöräilemästä. Toistaiseksi Pekka ei ollut loukkaantunut vakavammin, vaikka kertoikin kaatuvansa keskimäärin kerran talvessa. Senioreille oli tärkeää päästä liikkumaan itsenäisesti.

Oulun ruutukaavoitetulla keskusta-alueella kävely tarkoittaa sitä, että nurkan takana voi odottaa tuulinen yllätys. Kadut muodostavat "rännejä", joissa tuuli pääsee etenemään hyvin voimakkaana. Kävellessämme Eevan (s. 1947) kanssa sää oli mukavan lauha ja aurinkoinen, joskin edellispäivän sankka lumisade näkyi yhä kaduilla lumikasoina sekä osittain jäisinä kadunpintoina. Rasitusastmasta kärsivä Eeva oli kertonut, että hänen on toisinaan vaikea kävellä, minkä vuoksi keskustelimme haastattelun aikana pariinkin otteeseen siitä, kuinka pitkästi olemme kävelleet ja kuinka hyvin hän on jaksanut. Tähän tuli kuitenkin lopussa käänne, kun Eeva pysähtyi puhaltamaan henkeä ja totesi: "Vaikka kuinka kivalta kesälläki tuntuu, että oi ihana ilima, sitte jonku nurkan takkaa, että tukka suorana suurin piirtein saa olla." Sama ilmiö on koettu Helsingissä: "Ilma oli juuri sellainen

kuin Helsingissä juuri vuoden vaihteen jälkeen usein on: joka kulman takaa tuuli toi lunta suut ja silmät täyteen.”⁶⁴ Kaupunki on tarjonnut kuitenkin myös suojapaikkoja: Pohjoisella Hesperiankadulla asunut nainen muisteli markiisien tarjoamaa helpotusta kesäkuumalla kadulla. Toisaalta hän muisti myös, miten auringon lämmittämät seinät lämmittivät kevätkylmät ruumiit ja kuinka jalkakäytävän kuivuus tarjosi mahdollisuuden ruutuhyppeleeseen.⁶⁵

Ruumiillinen tieto, aistiminen, liikkuminen ja erilaiset rytmit ovat tärkeä osa kaupungin tuntemista ja siihen kuulumista. Tämän urbaanin tiedon oppiminen alkaa varhain lapsuudessa leikkien ja liikkuen ja jatkuu läpi elämän, sillä ruumiimme, kykymme ja tarpeemme muuttuvat jatkuvasti. Ikääntyminen vaatii omassa ruumiissa tapahtuvien muutosten tunnistamista, jotta iäkkäämpi kaupungilla liikkuja tietää, milloin liikkuminen on mahdollista ja mihin asti omat voimat riittävät. Muisteltu lapsuuden liikkuminen on ollut päinvastaista: vapaata, vauhdikasta ja toisinaan uhkarohkeakin. Helsingin muistelevat kirjoittajat ovat olleet aineistonkeruun aikaan 20–30 vuotta oululaisia kävelyhaastateltavia nuorempia. Heidän ruumiissaan tapahtuneet muutokset ja niiden vaikutukset liikkumiseen ovat oletettavasti olleet vähäisempiä, eikä muisteluissa tule esiin omaan vanhenemiseen liittyviä kokemuksia. Aineistoja yhdistää se, että molemmissa ympärillä oleva kaupunki on ollut liikkeessä ja muuttunut materiaalisesti samaan aikaan, kun oma arki on aikuistumisen tai vanhenemisen myötä muuttunut. Aineistomme osoittavat, miten ihmisen paikkasuhde rakentuu liikkeessä, miten ihminen on jatkuvasti tulossa jostakin tai menossa jonnekin ja miten tämä liike tarkoittaa paitsi ruumiillista liikkumista myös liikkumista oman elämän ja kaupungin eri ajanjaksojen välillä.⁶⁶ Erityisesti liikkeessä tapahtuvien ja liikkeen aikaansaavien aistimusten tutkiminen tuo näkyväksi ikääntymiseen kuuluvia ruumiillisia muutoksia, jotka muovaavat ihmisten kaupungin tuntua.

Aistien merkityksellistetty kaupunki

Kahden aineistomme esimerkit osoittavat aistien moninaisen merkityksen paikkakokemusten muotoutumiselle mutta myös niiden merkityksellistymisen tilannesidonnaisuuden. Kyselyaineistossa ajalliset ja iälliset kerrostumat korostuvat, kun taas kävelyhaastatteluissa tilannekohtaiset, liikkumista määrittävät aistikokemukset nousevat keskiöön. Ääni- ja kuvatallenteista tutkija voi kuitenkin lukea aistittavaa kaupunkia myös keskustelujen ulkopuolelta. Eroja ilmeni myös siinä, miten aistikokemuksiin kerontatilanteessa suhtauduttiin. Muistelukerronnassa suhtautuminen epämiellyttäviksikin koettuihin ääniin ja hajuihin on usein neutraalia, paikkaa toisinaan erityiseksi määrittävää, kun taas kävelyhaastattelussa monet aistikokemukset tulkittiin selkeästi kaupungissa asumista ja liikkumista häiritseviksi. Tämä osoittaa, että myös aistikokemukset voivat muisteltaessa nostalgisoitua.

Etnologi Orvar Löfgrenin mukaan se, mitä ympäristöstä havaitsemme tai jätämme huomaamatta, perustuu osaltaan sille, miten olemme oppineet havainnoimaan ympäristöä ja mitä pitämään siinä tärkeänä.⁶⁷ Myös Vanninin, Waskulin ja Gottschalkin mukaan aistikokemuksemme ovat sosiaalisesti rakentuneita. Ne eivät ole pelkkiä passiivisia ruumillisia aistimuksia, vaan ne määritellään sosiaalisen toiminnan kautta. Aistikokemukset ovat siis sosiaalisesti neuvoteltuja, määriteltyjä ja kontrolloituja. Aistihavaintojen ymmärtämisen prosessiin sekoittuu myös monia elämäkerrallisia, kontekstuaalisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä, jotka ohjaavat ymmärrystämme aistihavainnoista. Koska aistikokemuksemme ymmärrys perustuu paljolti kielelle, ei kulttuurista kontekstia voi kieltää. Muodostammekin aistiyhteisöjä (sensory communities), joissa käytämme ja ymmärrämme aisteja samansuuntaisesti. Vannini, Waskul ja Gottschalk korostavat aistien sosiaalisuuden lisäksi sitä, että aistikokemukset eivät perustu vain yhdelle aistimukselle, vaan kyse on useista samanaikaisista aistikokemuksista.⁶⁸ Tämä oli nähtävissä molemmissa aineistoissa,

kuitenkin niin, että Helsinkiin keskittyvä kirjoitettu muisteluai-neisto mahdollisti myös yhteen aistimukseen keskittymisen.

Se, että aistikokemukset ovat sosiaalisesti neuvoteltuja, käy ilmi myös tavoista kertoa. Kokemuksista kertominen on aineis-toissamme yhtäältä yksityiskohtaisesti kunkin omaan henkilöhis-toriaan linkittyvää ja toisaalta vahvasti kulttuurisesti jaettua. Kun henkilökohtaiset kokemukset välittyvät kerronnassa yksityiskoh-taisina ja vahvasti vaikuttavina muistikuvina, kulttuurinen taso on havaittavissa esimerkiksi yhteisesti jaetuissa kokemuksissa ja ker-ronnan muodoissa. Samalla kun kuvaukset ovat hyvinkin henki-lökohtaisia tunnustuksia paikan ja maiseman merkityksestä, ker-ronnan tavoista on erotettavissa yleisiä ja yhteisiä piirteitä. Niiden voidaan ajatella kumpuavan myös niistä kulttuurisesti opituista tavoista kuvata kaupunkia, jotka kunakin hetkenä vaikuttavat maisemaa kokevaan tai sitä kuvaavaan henkilöön.

Muistojen lukijoina ja tulkitsijoina voimme omien kokemus-temme kautta ymmärtää aistien merkityksen: meillä voi olla ym-märrys siitä, miltä tuuli maistuu tai auringon lämmittämä kivitalo tuntuu. Se, onko aistimus sama kuin kertojalla, jää avoimeksi. Oleellista on hahmottaa aistien merkitys sille, miten ympäris-tömme ymmärrämme.⁶⁹ Aistikokemukset ovat yksi väylä, joka tuo ympäristön lähelle kokijaa. Se ei ole ainoastaan etäältä tarkas-teltava visuaalinen kokonaisuus vaan ympäröi kokijaansa monina yksityiskohtina.

Minkälaista ymmärrystä aistien moninaisuus ja moninainen kokemus sitten muodostavat tulevaisuuden kaupunkien suunnit-teluun? Aineistoista nousee esiin sekä aistiärsykkeiden kontrol-lointi että tarve niiden moninaiseen kokemiseen.⁷⁰ Niin helsinki-läisille kuin oululaisillekin aistikokemukset kertoivat positiivisim-millaan kaupunkiympäristön moninaisuudesta: aisteja hellivistä tuoksuista, toimeliaisuutta ja eloisuutta kuvaavista äänistä, ym-päristön estetisoivasta valosta ja luonnon työntymisestä kaupun-gin kivimuurien sisälle. Aistittavan kaupungin tulee jättää tilaa eri aisteille. Jonkin aistin ylikuormittuessa aistikokemusten moninai-

suus katoaa, ja näin tuntui käyvän esimerkiksi oululaisten seniorien kertoessa asuinympäristönsä äänimaailmasta.

Kaupunkisuunnittelussa ei riitä ainoastaan aistien merkityksen huomioiminen yleisesti vaan tarkastelun kohteeksi tulisi ottaa erilaisten kaupunkilaisten kokemukset. Myös aistien osalta voidaan kysyä, kenen ehdoilla kaupunkia rakennetaan. Aistittu kaupunki näyttäytyy erilaisena muistellun lapsuuden ja eletyn vanhuuden näkökulmista, mikä näkyy esimerkiksi moniin aistikokemuksiin liittyvän liikkeen merkityksissä. Hyväkuntoinen aikuinen kokee aistiympäristönsä eri tavoin kuin lapsi, ikääntyvä tai liikuntaesteinen. Koska aistikokemusten merkitys ympäristösuhteelle on merkittävä, on syytä miettiä, miten erilaisia aistikokemuksia voitaisiin mahdollistaa myös niille, jotka eivät omatoimisesti pysty niitä tavoittamaan. Eri aistikokemukset tulevat merkityksellisiksi eri elämänvaiheissa. Kaupunkisuunnittelun haasteena onkin erilaisten aistikokemusten huomioiminen ja yhteensovittaminen. Kaupunki tuntuu, tuoksuu, näkyy, kuuluu ja maistuu: yhdelle suolaisena tuulena, toiselle asfaltin kosteana höyrynä. Kaikkea ei voi eikä tule suunnitella. Aineistojemme perusteella kaupunkisuunnittelun roolina tulisikin olla moniaistisen kaupungin mahdollistaminen.

Viitteet

- 1 Casey 1996.
- 2 Pink 2011.
- 3 Kyselyvastaus IV:78.
- 4 Ks. esim. Aula 2018; Smith 2007.
- 5 Pink 2008.
- 6 Casey 1996, 18.
- 7 Feld 1996, 91.
- 8 Casey 1996, 24.
- 9 Casey 1996, 24–26, 44.
- 10 Pink 2009, 28.
- 11 Pink 2011, 347–349; Ingold 2000.
- 12 Pink 2011, 350–351.
- 13 Asikainen & Mäkinen 2013, 129.
- 14 Vannini ym. 2014, 9.
- 15 Asikainen & Mäkinen 2013, 129.
- 16 Pink 2008, 179, 193.
- 17 Ks. Korkiakangas ym. 2017.
- 18 Kyselyiden laatija on kansatieteilijä Anna-Maria Åström, joka on hyödyntänyt aineistoa Helsingin kaupungin historiasarjan kaupunkilaisten kokemuksia käsittelevässä osassa (2018).
- 19 Esim. Ylipulli & Suopajarvi 2013.
- 20 Ks. lisää Suopajarvi 2014; 2017. Kävelyjen tavoitteena ei ollut varsinainen aistietnografia, eikä niissä esimerkiksi keskitytty kuuntelemaan tai haistelemaan kaupunkia (ks. kuuntelukävelyistä esim. Vikman 2007, 34).
- 21 Ks. Ojanen 2018; Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto-Arponen 2017; Pink 2007.
- 22 Suopajarvi 2017; Pink 2007; ks. myös Ojanen 2018; Asikainen & Mäkinen 2013.
- 23 Vergunst 2010; Lee & Ingold 2006; Kusenbach 2003.
- 24 Ks. Kusenbach 2003, 472.
- 25 Äänen ja hiljaisuuden merkityksistä, ks. Garrioch 2003, 13.
- 26 Kyselyvastaus I:91 Töölö, nainen s. 1924.
- 27 I:111 Töölö, mies s. 1945.
- 28 I:73 Kallio, nainen s. 1936; I:109 Töölö, nainen s. 1937; I:74 Kallio, mies s. 1950.
- 29 Kivistö & Laakkonen 2001, 152, 156–158.
- 30 I:67 Kallio, mies s. 1943.
- 31 I:69 Kallio, nainen s. 1928; I:70 Kallio, nainen s. 1933; I:79 Kallio, mies s. 1939.
- 32 Järviluoma 2005, 90.
- 33 Ks. Vannini ym. 2014.
- 34 I:69 Kallio, nainen s. 1928.
- 35 I:67 Kallio, mies s. 1946.
- 36 Ampuja 2007, 227.
- 37 I:70 Kallio, nainen s. 1933.
- 38 I:69 Kallio, mies s. 1943; I:83 Kallio, mies s. 1940; I:109: Töölö, nainen s. 1937.
- 39 I:83 Kallio, mies s. 1940.
- 40 Ampuja 2007, 227.
- 41 Garrioch 2003, 6.

- 42 Erikson-Aras 2017, 15–16.
 43 Erikson-Aras 2017, 156.
 44 Ampuja 2007, 229.
 45 Edensor 2013, 447.
 46 I:114 Töölö, nainen s. 1934; I:70 Kallio, nainen s. 1933.
 47 I:100 Töölö, nainen s. 1941.
 48 I:70 Kallio, nainen s. 1933.
 49 Edensor 2012, 1106.
 50 Kaupunkitilan turvattomuuden kokemisen sukupuolistumisesta, ks. Koskela 2009, 39–44.
 51 Koskela 2009, 83.
 52 Vannini ym. 2014, 6. Suomalaisten saunakokemusten moniaistisuudesta, ks. Seesmeri 2018, 102–120.
 53 Pink 2011; Lee & Ingold 2006.
 54 I:108 Töölö, mies s. 1944; I:86 Töölö, nainen s. 1946.
 55 I:70 Kallio, nainen s. 1933.
 56 I:92 Töölö, nainen s. 1932.
 57 Kävelyn sosiaalisuutta tutkineen sosiologi Erving Goffmanin (1971) mukaan näköaisti on kävelyssä ensisijainen: kävelijät ”skannaavat” ympäristöä jatkuvasti välttääkseen sekä kaatumiset että muihin ihmisiin törmäämiset. Tämä skannaaminen on kulttuurisesti opittua. Antropologi Tim Ingold kritisoi Goffmanin näköaistille antamaa ensisijaisuutta, sillä Ingold (2004, 327–330) itse pitää kävelyssä tärkeänä etenkin kävelijän kosketusta maahan.
 58 I:70 Kallio, nainen s. 1933.
 59 I:101 Töölö, mies s. 1925.
 60 Laurén 2006; Korhokangas 1996.
 61 Koskela 2009, 132–148.
 62 Vannini ym. 2014, 8.
 63 I:70 Kallio, nainen s. 1933.
 64 I:97 Töölö, nainen s. 1926.
 65 I:112 Töölö, nainen s. 1948.
 66 Ingold 2011; ks. myös Casey 1996.
 67 Löfgren 1989, 183.
 68 Vannini ym. 2014, 4, 6–7.
 69 Smith 2007.
 70 Kontrolloinnista, ks. Edensor 2008, 131.

Lähteet ja kirjallisuus

Tutkimusaineistot

Kyselyvastaukset (Kallio ja Töölö) kyselyyn *Helsinki elämän ympäristönä* (1995, laatinut Anna-Maria Åström):

Töölö 32 kappaletta. I:84–I:117

Kallio 16 kappaletta: I:67–I:117.

Kyselyvastaus *Mitä Helsinki merkitsee minulle* (1997, laatinut Anna-Maria Åström).

Kävelyhaastattelut yhdeksän seniorin kanssa Oulun kaupunkikeskustassa vuonna 2013. Aineisto sisältää litteraatit puheesta ja videoidut tallenteet kävelyistä. Kaikilla haastateltavilla on artikkelissa pseudonyymi.

Kirjallisuus

Ampuja, Outi (2007) *Melun sieto kaupunkielämän välttämättömyytenä. Melu ympäristöongelmana ja sen synnyttämien reaktioiden kulttuurinen käsittely Helsingissä*. Bibliotheca Historica 110. Helsinki: SKS.

Asikainen, Eveliina & Mäkinen, Kirsi (2013) Jalat muistavat ja askeleet kertovat. Kehollinen muistaminen kaupunkiluonnossa. Teoksessa Katri Lento & Pia Olsson (toim.) *Muistin kaupunki: Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: SKS, 129–162.

Aula, Inkeri (2018) Aistikävely kaupunkimaisemaan – yhteisen tilan kokemus ja joutomaiden polut. *Elore* 25:1, 74–95.

Casey, Edward (1996) How to get from space to place in fairly short stretch of time: Phenomenological prolegomena. Teoksessa Steven Feld & Keith H. Basso (toim.) *Senses of place*. Santa Fe, New Mexico: SAR Press, 13–52.

Edensor, Tim (2008) Walking through ruins. Teoksessa Tim Ingold & Jo Vergunst (toim.) *Ways of walking: Ethnography and practice on foot*. Abingdon: Routledge, 123–142.

Edensor, Tim (2012) Illuminated atmospheres: Anticipating and reproducing the flow of affective experience in Blackpool. *Environment and planning: Society and space* 30:6, 1103–1122.

Edensor, Tim (2013) Reconnecting with darkness: Gloomy landscape, lightless places. *Social and cultural geography* 14:4, 446–465.

Erikson-Aras, Karin (2017) *Ljudrum. En studie av ljud and lyssnande som kulturell praktik*. Uppsala: Uppsala Universitet.

Feld, Stephen (1996) Waterfalls of song: An acustemology of place resounding in Bosavi, Papua New Guinea. Teoksessa Steven Feld & Keith H. Basso (toim.) *Senses of place*. Santa Fe, New Mexico: SAR Press, 91–135.

Garrioch, David (2003) Sounds of the city: The soundscape of early modern European towns. *Urban History* 30:1, 5–24.

Goffman, Erving (1971) *Relations in public: Microstudies of the public order*. Lontoo: Allen Lane.

Ingold, Tim (2000) *The perception of the environment*. Lontoo: Routledge.

Ingold, Tim (2004) Culture on the ground. The world perceived through the feet. *Journal of Material Culture* 9:3, 315–340.

Ingold, Tim (2011) *Being alive. Essays on movement, knowledge and description*. Lontoo: Routledge.

- Järviluoma, Helmi (2005) Äänimaisema ja sosiaalinen muisti. Teoksessa Outi Ampuja & Kaarina Kilpiö (toim.) *Kuultava menneisyys: Suomalaisen äänimaiseman historiaa*. Historia mirabilis 3. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 71–95.
- Kivistö, Jorma & Laakkonen, Simo (2001) Näkymätön kaupunki. Hajujen historia muistojen kuvaamina. Teoksessa Simo Laakkonen, Sari Laurila, Pekka Kansanen & Harry Schulman (toim.) *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan*. Helsinki: Edita, 152–163.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2017) Muistelun monet muodot – kertomus, kehollisuus ja hiljaisuus paikan tietämisen tapoina. *Elore* 24:1, 1–17.
- Korkiakangas, Pirjo (1996) *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (2016) Kirjoittamalla kerrottua. Teoksessa Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos, 7–39.
- Koskela, Hille (2009) *Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kusenbach, Margarethe (2003) Street phenomenology. The go-along as ethnographic research tool. *Ethnography* 4:3, 455–485.
- Laurén, Kirsi (2006) *Suo – sisulla ja sydämellä: suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjänä*. Helsinki: SKS.
- Lee, Jo & Ingold, Tim (2006) Fieldwork on foot. Perceiving, routing, socializing. Teoksessa Simon Michael Coleman (toim.) *Locating the field. Space, place and context in anthropology*. Oxford: Berg Publishers, 67–85.
- Löfgren, Orvar (1989) Landscapes and mindscapes. *Folk* 31/1989, 183–208.
- Ojanen, Karoliina (2018). Pysähdyttävät paikat. Videoitu kävelyhaastattelu etnografisena menetelmänä. *Elore* 25:2, 128–140.
- Pink, Sarah (2007) Walking with video. *Visual studies* 22:3, 240–252.
- Pink, Sarah (2008) An urban tour. The sensory sociality of ethnographic place-making. *Ethnography* 9:2, 175–196.
- Pink, Sarah (2009) *Doing sensory ethnography*. Thousand Oaks, Kalifornia: Sage.
- Pink, Sarah (2011) From embodiment to emplacement. Re-thinking competing bodies, senses and spatialities. *Sport, education and society* 16:3, 343–355.
- Seesmeri, Laura (2018) *Sauno itsellesi menneisyys. Kehollisuus osana muisteltua ja esitettyä kokemusta*. Kultaneito XVII. Vantaa: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Smith, Mark M. (2007) *Sensory history*. Oxford: Berg.
- Suopajärvi, Tiina (2014) Kävelyssä rakentuva paikka: Oulun kaupunkikeskusta seniorikaupunkilaisten sosiomateriaalisena ympäristönä. *Sosiologia* 4/2014, 334–348.
- Suopajärvi, Tiina (2017) Experiencing ageing through urban ethnographic walks. Teoksessa Cordula Endter & Sabine Kienitz (toim.) *Alter(n) als soziale und kulturelle Praxis: Ordnungen – Beziehungen – Materialitäten*. Bielefeld: Transcript, 223–244.
- Vannini, Phillip & Waskul, Dennis & Gottschalk, Simon (2014) Understanding sensory studies. Teoksessa Phillip Vannini, Dennis Waskul & Simon Gottschalk (toim.)

- The senses in self, society and culture. A sociology of senses.* New York: Routledge, 1–61.
- Vergunst, Jo (2010) Rhythms of walking. History and presence in a city street. *Space and Culture* 13:4, 376–388.
- Vikman, Noora (2007) *Eletty ääniympäristö: pohjoisitalialaisen Cembran kylän kuulokulmat muutoksessa.* Acta Universitatis Tamperensis 1271. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ylipulli, Johanna & Suopajarvi, Tiina (2013) Contesting ubicomp visions through ICT practices: Power negotiations in the meshwork of technologized city. *A special double issue of the international communication gazette: "Mediated urbanism: Urban audience activities"* 75:6–7, 538–554.
- Åström, Anna-Maria (2018) Helsingforsbornas minnen, platser och fästpunkter. Teoksessa Anna-Maria Åström & Laura Kolbe: *Stadsbornas Helsingfors. Helsingfors stads historia efter 1945.* Helsinki: Edita, 13–465.